

KÖVETKEZTETÉSEK

A kutatás célja az volt, hogy bemutassa a klubokat mint szubkulturális, csoportkulturához kapcsolódó közegeket, szórakozási lehetőségeket, amelyek a város terében sajátos helyszíneket jelöltek meg, a városi létben pedig egy korspecifikus kulturális gyakorlatot. Vagyis a *fásokat*, *vasasokat*, *bőrösöket*, úgy ahogy a résztvevő egyénnek léteztek és jelentéseket hordoztak, azaz nem mint szakszervezeti székház, vállalati kultúrklub, hanem mint az ifjúság hétvégi táncalkalmi, melyek során saját gyakorlat és értékrend nyilvánult meg, egyéni és csoportos identitás aktivizálódott. A kezdeti etnográfusi munka erre fókuszált, ezt ragadta meg, de végül is ami kezdetben a kutatás egészét jelentette, a lehetséges végső célt, az csupán egy fejezet lett a teljes dolgozatban. Az értelmezés szempontjából talán a legfontosabb, de mégis csak egyik fejezet. Nem gondolom azt, hogy ebből a szempontból az értelmezés túlon túl mély rétegeket kellene megcélozzon és feltárjon, mivel az ifjúsági kulturális gyakorlat egyik aspektusáról van szó, amely a hétvégi eseményekkor nyilvánult meg, de ugyanúgy jelen volt más helyszíneken és más társadalmi csoportoknál is. Ettől még fontossága megkérdőjelezhetetlen – mind a résztvevők, mind a kutatás számára.

További lépésként a felkutatott jelenséghez egy társadalomtörténeti, kulturális kontextust vázoltam fel, többféle forrás felhasználásával. Ennek eredményeként derült fény a klubok funkcióinak és a fenti elnevezések jelentésének rétegzettségére, azaz a táncalkalmak mellett megjelent a hivatalos működési irányzat, a hét többi napjának tevékenységei és még sok más. Ezt a kontextust, a biográfikus szövegek etnográfiai elemzésének központi mozzanata köré felépített történeti bemutatást, különböző források általi társadalmi és kulturális vonzatokat természetesen másképpen is lehetséges összeállítani, más súlypontokkal, egyes részeket rövidebben vagy éppen hosszabban előadva, viszont ebben a formájában egyrészt a kutató olvasatát, gondolatait mutatja meg, másrészt pedig a teljes kutatás menetét és eredményeinek fokozatos építkezését. Utalva arra, hogy a társadalomtudományos kutatás során a kutatás tárgyát is megkonstruáljuk, valamint egy saját narratívába foglalva érvényesítjük, akkor legalább ezen folyamat immanens „hitelességének” feleljen meg, vagyis az legyen, aminek született, ne akarjon másnak látszani. Nem is más, mint a kutató munkája.

A többféle forrástípus használata a reprezentációk sokaságát tárta fel, ez viszont nem jelentette egyúttal a reprezentációk sokféleségét is. Az egyes források jellege miatt sem, de a kulturális és társadalmi kontextus hatására sem. Inkább adott korszakoknak a többé-kevésbé általánosított reprezentációiról beszélhetünk. Egyedül a felgyűjtött élettörténetek, biográfikus szövegek biztosították a variációk lehetőségeit, de mivel e forrástípus felkutatásának és összegyűjtésének megdönthetetlen időbeli korlátai vannak, csupán a második világháború utáni periódusra volt alkalmazható. Végül ez nem bizonyult akkora veszteségnek, mivel a kutató jelenség a háború után újrainduló élet szórakozási igénye-

iből nőtte ki magát arra a szintre, amely a magyar lakosság körében a mai napig fennmaradó, idősebb generációk számára közismert formákat rögzítette. Ehhez szükség volt több tényező együttes hatására: ekkor alakulnak újra a szakszervezetek, a szakszervezetekhez kapcsolódó székházak, otthonok, klubok, ahol szabadidős tevékenységek gyakorlására is lehetőség nyílik, ekkor válik az ipari munkásság valóban olyan társadalmi réteggé, amely méreténél és hatalmi támogatásánál fogva nemcsak valamennyire jelen van a város terében, hanem uralni kezdi azt, és bizonyára ekkor alakul ki a preferenciák, a korábbi minták és a külföldről beszivárgó divat összekapcsolódásából egy fiatalok által éltetett kulturális jelenség.

Több forrástípus (történeti, sajtó, szépirodalom) is jelzi, hogy a táncnak mekkora népszerűsége és fontossága volt az idők során az erdélyi és a kolozsvári társadalomban, a különböző csoportosulások és a különböző társadalmi osztályok mind gyakorolták és saját kulturális jelentéseiket jelenítették meg benne. A munkásság csupán a 19. század végén, de főképpen a 20. században jelenik meg hangsúlyosabban a város terében, ennek megfelelően a szórakozási alkalmak sem mutatkoznak másként. Az első világháború előtt a korai munkáslapok adnak hírt a munkások báljairól, táncmultságairól, amelyek polgári mintára kerültek megszervezésre, és ekkor még a munkásság kategória a statisztikákban sem világos, hogy kiket is jelöl, úgy hogy a multságokon sem lehet nyomon követni, hogy iparos, tulajdonos, bérmunkás, segéd vagy akár cseléd milyen arányú részvételével zajlottak.

A munkásság szervezkedése a kezdetektől fogva összefüggött a saját érdekek képviseletével, a szakszervezeti mozgalommal, melynek során minden szakma igyekezett saját szervezetének székházat biztosítani. A székházban folytatott tevékenységekből nőtte ki magát a fiatalok szubkulturális gyakorlata, olyan társadalmi csoportok hatására, amelyekkel egyetemben a munkásság megalkotta a lokális társadalmat. Saját előzmények is közrejátszottak ebben, hiszen a szervezett munkás alakja nemcsak a parasztság vagy polgárság kulturális gyakorlatával volt kapcsolatban, hanem a saját művelődéssel és műkedveléssel is. A szervezkedési, szakszervezeti programok az anyagi helyzet javítása mellett az erkölcsi és kulturális színvonal emelését is állandóan megfogalmazták. A századelő táncalkalmi mellett az emlékünnepek, a tudományos előadások is feltűnnek, melyeket a két világháború között a dalárdák, színjátszó csoportok tevékenysége egészítette ki. 1944 után a szakszervezetek egységesítése nyomán a dokumentumgyűjtemények, beszámolók, működési szabályzatok a párt irányvonalának érvényesítése mellett és a szocialista öntudat nevelése okán egész kulturális és nevelési rendszerről tudósítanak. Mindezt végigkísérte a baloldali eszmeiség és ideológia. Tehát a szórakozás mellett mindvégig jelen volt a későbbi hivatalos diskurzus által forgalmazott kulturális gyakorlat és ideológiai meghatározottság is.

Az ipari munkásság mai értelemben használt kategóriája a két világháború között már megragadható, de ekkor sem a munkáslapok, sem más források nem beszélnek a táncalkalmakról, általában a szórakozási lehetőségekről, hanem a gazdasági helyzet miatt a lét nehézségeiről, a társadalmi problémákról és a munkások szakmák szerinti szerveződéséről.

séről, kapcsolataikról a politikummal. A második világháború után viszont már minden forrástípusban nyomát leljük a táncalkalmaknak, a biografikus szövegekben szubkulturális jelentőségük nyilvánul meg, míg a hivatalos diskurzus által meghatározott sajtótermékek, történeti munkák és szépirodalmi művek csak jelzik meglétüket, elítélően vetik össze a többi „kulturáltabb” művelődési formával. A jelzések viszont nyilvánvalóak, éppen értékelő beszédmódjuk mutatja meg a jelenség hosszas életét és jelentőségét a fiatalok körében.

Az általam vizsgált csoportkultúrák időszakának határát 1970-ben szabtam meg, mivel az 1960-as évek végén a táncalkalmak klubokhoz kapcsolódó közismert formái és jelentései megszűnnek, magukat a szakszervezeteket is átszervezi a hatalom. Ez nem jelenti azt, hogy a későbbi években ne lettek volna klubok és táncalkalmak, de ekkor már nem úgy vannak jelen a város terében, mint a közismert, fiatalok számára kiemelt jelentőségű helyek, hanem a különböző vállalatokhoz tartozó helyiségek, amelyek feloldódnak a város többi kulturális intézménye, az üzemek területén kialakított klubok és sok más helyszín között. Továbbra is használatban voltak, de az alkalmi csoportosulások már nem a fiatalok szubkulturális igényeit tükrözték, hanem a hivatalos perspektíva szervezőkészségét, és mivel leginkább bérbé adták a helyiségeket, a legkülönbébb események zajlottak ott. Minden bizonnyal a hivatalos diskurzusnak a követelményei szerint egyre jobban háttérbe szorultak az egykori funkciók, átengedve a teret a hivatalos kultúra előírt megnyilvánulási formáinak.

Az 1950–1960-as évekre fókuszálva azt lehet mondani, hogy a korszakkal kapcsolatos történeti irodalom által bemutatott jelenségek, pontosabban a hivatalos ideológia és diskurzus, valamint a mindennapi gyakorlatok közötti diszkrépancia a klubok esetében is megnyilvánul. A támogatott kulturális tevékenységek, a kötelező gyűlések, tanfolyamok, szakmai előadások, kultúrmunka és művelődési élet mögött ott léteztek ezek a szórakozási alkalmak, amelyekről alig van szó, de amelyek miatt jártak oda a fiatalok, és amely jelenségben való részvétel által azonosultak egy csoporttal. Az élettörténetek világosan kifejezik azt, hogy a fiatalok a tánc és a tánc alkalmával összeverődő társaság miatt azonosultak a klubbal, ezt jelentette nekik a klub, nem pedig a kötelező munkaidőn kívüli aktivitásokat.

Maguk a biografikus szövegek is két diskurzust hordoznak magukban, egy hivatalosat, mely szerint a kulturált szórakozás, az elegancia, a magaskultúrára jellemző kulturális fogyasztás miatt volt oly nagy szerepe a szórakozási alkalmaknak, és egy szubkulturálisat, amely viszont felfedi a fiatalok körében jelentéssel telített szubkulturális gyakorlatokat és értékeket. A fizikai erő, a maszkulinitás, az alkoholfogyasztás, a női nemhez való viszony és a talpraesettség nemcsak a táncalkalmakkor nyilvánultak meg, hanem a fiatalok kultúrájában, mindennapi életében mindenütt jelen voltak. Az egyén több csoport- és réteggkulturához tartozik, amelyek közötti dinamikus viszonyok határozzák meg saját személyiségét és identitását is. Az említett szubkulturális értékek tipikusnak nevezhetőek, mai napig nyomon lehet követni megnyilvánulásait a mai „munkásság” körében, vagyis a szaktudás, a többféle mesterséghez való értés, a talpraesettség és a fizikai erő bármikor

felbukkan, legyen szó egy esetleges javításról saját lakásunkban vagy egy hosszabb interakcióról. Az alkoholfogyasztás, a nőkhöz való viszonyulás, a virtuskodás és erőfitogtatás pedig a fizikai munkát végzőkön kívül is jelen van, főképpen a fiatalság körében; a szórakozási helyszínek, a generációs vagy kulturális preferenciák szerint szerveződő csoportosulások különösen kedveznek megnyilvánulásaiknak és érvényesítésüknek.

Ha a kettős diskurzus szemszögéből tekintünk a kutatott jelenségre, akkor a munkásklubok mint táncalkalmak a klasszikus értelemben vett szubkulturális formaként is megnyilvánultak, mivel egy olyan – korosztály, foglalkoztatás, ízlés stb. szerinti – csoportosulás kulturális szerveződését, a közkeletben és más csoportok kultúrájában is felismerhető tartalmak olyan sajátos koncentrációját jelentették, amelyről a hatalmi diskurzus elítélőleg nyilatkozott, akár veszélyesnek is tartotta. Éppenséggel morális pánikot nem keltett, de a moralitás aspektusa mentén a fiatalok nem megfelelő befolyásolását hangoztatta, miközben az összes többi felajánlott és rendre-rendre kötelezővé tett kulturális fogyasztási formák sokkal jobban szolgálták volna az ifjú generációk öntudatosulását, új emberré válását.

Ha ilyen szempontból tekintünk a forrásokra, akkor számottevő különbségekre figyelhetünk fel. A történeti munkák igen keveset foglalkoztak a klubok szabadidős tevékenységeivel, csupán a szocialista rendszert foglalkoztatta az a cél, hogy minél jobban be tudja kebelezní a munkások teljes életterét és idejét, a kiadott dokumentumok, szabályzatok a klub minden elképzelt tevékenységével kapcsolatosan tartalmaztak megfelelő utasításokat és útmutatásokat. E szerint a táncmulatságok nem tartoztak a hatalom által elképzelt klubhasználatba. A történeti szakirodalom viszont biztosította azt a háttérrel, ami nélkül a csoportkultúrák megértése és értelmezése nem lett volna lehetséges. Kimutatta azt, hogy mennyire változott a munkásság fogalma az idők során, majd az elemzett periódusban mennyire uniformizálódott a hatalom akarataiból.

A felgyűjtött biografikus szövegek adták meg az alulnézet perspektíváját, a szubkulturális csoportosulások és kultúrafogyasztás belső szemszögét, utalva a hivatalos elvárások ismeretének a tényére, és arra is, hogy milyen kapcsolatok álltak fenn a különböző csoportkultúrák és a szülői kultúra, valamint az intézményesített közkelet között. A szubkulturális értékek sikertörténetekbe foglalása rajzolta meg a fiatalság generációs – de a szülői kultúrán alapuló – attitűdjeit, amelyek által életük megélésének egyéni és csoportos tapasztalata kiteljesedhetett, értelmet kaphatott. Ezek a szövegek bizonyultak az identitás legérdekesebb terepének, az identifikációs gesztusok az identitás számos formájára, helyzetére mutattak rá.

A sajtó által forgalmazott információk egyrészt a történeti háttérrel gazdagították, másrészt a klubokkal kapcsolatos diskurzusokat tették változatosabbá. A munkásság saját magát ezen a fórumon reprezentálta leginkább, de ez a fórum is a kezdeményező, a szervező, gyakran az elméleti és tudományos keretet kiépítő értelmiségiek szövegeit forgalmazta. A korábbi lapok, vagyis az első világháború előtti táncmulatságokat a legtermészetesebb módon adták tudtára a világnak, külön rovatban emelve ki a szórakozási alkalmakat. A két világháború között ezek eltűntek, átadva a helyet a politikai és

gazdasági harcnak, majd a második világháború után ismét megjelentek, de már változatosabb formában. A szocialista időszak sajtója a hivatalos diskurzus szócsöve volt, amely a szubkulturális csoportosulásokról, a táncalkalmakról ritkán beszélt, általában elítélő hangnemben, kivéve a kolozsvári napilap szövegeit, amelyek a város életének részeként mutatták be a fiatalok szórakozását. Általánosan a sajtó a munkásság kultúráját, vagyis annak a köznyilvánosságban megjeleníthető verzióját, tehát magát a hivatalos kultúrát domináns, egyedüli kultúráként reprezentálta, jelzések szintjén vetve össze adott nem kívánatos kulturális gyakorlatokkal.

Szépirodalmi szövegek tették a munkát élvezetesebbé és a forrásokat, azoknak diskurzusait, a klubok és csoportok reprezentációit változatosabbá. A munkásírók inkább a hivatalos diskurzusba ágyazva mutatták be a munkásság kultúráját, mindennapjait és magukat a klubokat, szórakozási alkalmakat. Más társadalmi réteghez tartozók, vagy nemcsak a munkásságról író szerzők munkáiban a munkásság és csoportosulásai szubkulturákként vannak megjelenítve, azaz más társadalmi csoportok, más társadalmi miliók mellett léteznek, fenntartva egy változatos lokális társadalom lehetőségét.

Végezetül néhány rövid tézisbe foglalva a kutatás lényegét:

1. Az ipari munkásság, és szűkebb értelemben a munkásklub, jól kutatható témának bizonyult, de csak abban az esetben, ha a kutató nem elégszik meg egyetlen típusú forrás felhasználásával, ugyanakkor nem gátolják munkáját adott tudományterületek korlátai, kutatáseméleti vagy módszertani szabályai. A történeti munkák, a biografikus szövegek, a sajtótermékek és szépirodalmi szövegek mindenképpen releváns forrásoknak tekinthetők, megannyi diskurzust képviselnek, amelyek hol adatgazdagságukkal, hol értéknilvánításukkal teszik egyre árnyaltabbá a munkásklubról kapott képet, egyszerre mind közös pontok összekapcsolásával igazolják létét, fontosságát, funkcionalitását. A kutató azonban tudatában kell legyen fogyatékoságainak, valamint munkája megkonstruáló és narratív jellegének, és annak, hogy értelmezése csak egy a több lehetséges tudományos narratíva közül.

2. A vizsgált korszakban az ipari munkásság egyre nagyobb súllyal rendelkező szociokulturális csoportként volt jelen a város társadalmában és terében. Az egyre nagyobb hangsúlyt a hatalmi diskurzus biztosította, mind az iparosítási és demográfiai direktívákkal, mind az ideológiai leterhelés széleskörű promoválásával. Más társadalmi csoportokkal együtt, a velük kapcsolatos viszonyok mentén artikulálódott maga a munkásság, de önmagában sem volt homogén, hanem kisebb, akár szubkulturálisan megnyilvánuló csoportosulásokból állt, melyeknek állandó dinamikája tette lehetővé az úgynevezett munkáslét megélését. A munkásság mint egységes réteg vagy osztály – a nemzethez hasonlóan – inkább a baloldali eszmék és terjesztőik, valamint a hivatalos kultúrát diktáló hatalmi diskurzus által megkonstruált „elképzelt közösség”-nek tekinthető. A különböző szakmákra való leosztás, a lakhely által meghatározott közösségi viszonyok, a generációs jellemzők és még sok más tagolta a munkásságot egymásba összejátszó kisebb egységekre.

3. Maga az identitás is ezeknek az állandóan változó viszonyoknak, az egyszerre több csoportosuláshoz való aspirálásnak és a mindennapi lét gyakorlati dimenzióinak a függ-

vényében funkcionált. A munkásság a maga csoportidentitását különböző társadalmi formációkban, különböző viszonyokban és különböző helyszíneken élte meg és tette láthatóvá: üzemekben, üzemi részlegekben, érdekképviseleti fórumokon (írott vagy sem), klubhelyiségekben, művelődési házakban stb. A politikai, művelődési rendezvények mind az előírások és ideológia által kimerevített csoport- vagy osztályidentitások, mind az egyéni vagy szubkulturális identitások megnyilvánulásainak alkalmi voltak.

4. A munkásklubok is a fent említett kettősségeknek voltak a helyszínei. A szocializmus korának ideológiai elvárások és mindennapi gyakorlat közötti diszkrepanciája, az ambivalens beszédmód ebben az esetben is nyilvánvaló. A hivatalos diskurzus a megkövetelt továbbképzési, művelődési és kulturált formájú szórakozási tevékenységeken keresztül fogalmazta meg a klub mibenlétét, funkcióját és konstruálta meg a tömeg, a többes szám társadalmának identitását. A résztvevő egyének által forgalmazott diskurzus viszont a korszpecifikus rendszeres szórakozás helyszínének tekintette, ahol az egyéni és csoportos viszonyok, a szubkulturális értékek mentén fogalmazódott meg a csoportidentitás. Ennek az identitásnak és magának a fiatalságnak a megélését jelentette, saját és más társadalmi csoportoktól átvett kulturális minták alapján. Az itt megnyilvánuló attitűdök, értékek szoros összefüggésben álltak a szülői kultúrával, máshol és máskor is megnyilvánultak, és ez ugyancsak az identitás helyzetfüggő kulturális jellegét erősíti meg.

5. A második világháború utáni két évtizedben a fások, a bőrösök, a vasasok és még néhány kisebb klub olyan helyszíneket jelöltek, amelyek a munkás fiatalok életének korszpecifikus kulturális gyakorlatát biztosították, ennek függvényében jelentőségük kétségtelen volt. E jelentőség különösképpen az egyének által felmutatott identifikációs gesztusokban nyilvánult meg. Erre a kulturális gyakorlatra telepedett rá egyre inkább a hatalom követelményei által meghatározott munkásklub, a maga kötelező ideológiai, szakmai és művelődési tevékenységeivel. Ezzel a fások és a többiek megszűntek szubkulturális csoportosulásokként funkcionálni, a helyszínek csupán vállalati klubhelyiségeként állottak a város terében, de elnevezéseik mai napig fennmaradtak, mégpedig a maguk szubkulturális értelmezésében. Történeti szubkulturákként a helytörténet kulturális fontosságú artefaktumainak lajstromában kezdik elfoglalni helyüket.